УДК 37.013:621.39

Кульчицька М.О., доцент, канд. філол. наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

> Ви знаєте, з часом телебачення переверне життя всього людства. Нічого не буде: ні книг, ні театру, ні газет, ні журналів, – одне суцільне телебачення!!!
>
> *Із розмови героїв фільму "Москва сльозам не вірить"*

Ці оптимістичні й захоплено сказані слова виявилися пророчими щодо стрімкого розвитку нашої технократичної цивілізації, зокрема її основи – освіти, яка надає молоді професійні знання та можливості соціального поступу. Оскільки в сучасному суспільстві поняття "інформація" стає визначальним, особливого значення в цьому контексті набувають шляхи, методи і засоби її передання та поширення через навчальну діяльність. Це засвідчує і загальна тенденція чимраз активнішого впровадження телекомунікаційних технологій у навчальний процес вищої школи.

Як і будь-яке нововведення, на тлі традиційних методів і засобів навчання це нове віяння неодноразово викликало потребу обговорення й осмислення його практичних здобутків, проблем і перспектив використання. Донедавна можна було відзначити домінування позитивних відгуків українських науковців і педагогів, які схвально підтверджували зручність і багаті інформативні та ілюстративні можливості комп'ютерних технологій для передання знань. Однак таке "міфологізування" незамінної практичності мультимедійних пристроїв та телекомунікаційних технологій останнім часом починає розвіюватися, поступаючись думці про те, що надмірне прагнення модернізувати освіту відповідно до найновіших досягнень цивілізації може виявитися злим жартом людини над самою собою [4, с. 506]. Разом з тим все сильніше починає звучати проблема всеохопного і всюдипроникного "апокаліпсису знання", що набуває особливої актуальності й у сучасній культурі як найвищому витворі цивілізації [10].

Неоднозначні погляди на це явище висловлюють і зарубіжні дослідники. У численних працях висвітлено проблему інформаційно-технократичної означеності буття людини, а отже, і навчальної та пізнавальної діяльності. Тут знаходимо не лише початкову констатацію небезпек підпорядкування новітнім технологічним розробкам, а ґрунтовні соціологічний, філософський, психологічний і педагогічний аналізи тенденцій розвитку інформаційного суспільства та його впливу на людське мислення, самоусвідомлення, навчання та життя [5, 7].

Для нашого сьогодення інформаційно-телекомунікаційні технології – вже не просто звичайний феномен побуту, а інколи навіть крайня потреба та необхідність. Та важко не погодитися з думкою про доречність обережного ставлення до них, “як до швидкісного автомобіля чи атомного реактора” [4, с. 506]. Ось тут і виникають певні суперечності, адже все гостріше звучить контроверсійне питання – людина чи машина? Досвід використання мультимедійних засобів у практичній науково-педагогічній діяльності викладача вказує на кілька проблемних вузлів, які потребують усвідомлення та перспективного бачення в аспектах мультимедійного навчання, професійної діяльності, комплексного розвитку особистості та здібностей людини.

У численних дослідженнях можна зустріти думку про руйнівні процеси надмірного використання інформаційних технологій в освітній практиці всупереч традиційним методам навчання або їхнього механічного заміщення [4, с. 507]. Сьогоднішня ситуація засвідчує, що такі, непередбачувані за своїми наслідками, процеси вже розпочалися. І першим свідченням цього є те, як викладачі апробують під час читання лекційних курсів мультимедійні презентації. На відміну від бізнес-сфери, навчальна мультимедійна презентація має свої особливості, які викладачі ігнорують або про які зовсім не знають. Спеціального профільного навчання зі специфіки створення таких презентацій викладачам не проводять, тому вони самостійно, використовуючи мінімально можливі й зручні для швидкого застосування можливості, на свій розсуд готують презентаційні матеріали. Тому це, як правило, збіднений дизайн

слайдів, а на слайдах представлено здебільшого друковані текстові повідомлення. Синхронно із демонструванням слайдів викладачі почасти усю цю інформацію переповідають на занятті майже дослівно, тобто просто озвучують для тих, хто через відстань від екрана не може побачити всього тексту на слайді.

Інший варіант – тест лекції перекинуто у режим слайд-шоу і просто висвітлено для механічного списування з екрану. Коментарі при такому поданні матеріалу, зрозуміло, мінімальні, йдуть безпосередньо в супроводі до самого тексту, а не з метою пояснення, активізації до самостійного мислення чи зацікавлення слухачів. Створюється враження, що із потужного засобу інформаційного впливу, мультимедіа стає способом економії сил та байдужної до якості сприйняття і засвоєння знань профанації викладання і навчання. Викладач при цьому не дає собі звіту, що завелика кількість тексту призводить до втрати практичного значення і якості повідомлення, а також до втоми реципієнта та втрати його уваги. Підбір ілюстративного матеріалу також не зажди відповідає навчально-педагогічним цілям. Зображення, як правило, викладач добирає суб'єктивно, тому визначальним тут може бути смак автора, специфіка його сприйняття дійсності тощо. Технічні моменти також не завжди враховано, тому на великому екрані проекція виглядає розпливчасто, можуть бути змінені кольори і пропорції зображень. Якщо використовуються відеокадри, то вони не завжди відсортовані за змістом, тобто не повно висвітлюють лекційну інформацію або містять зайві відеофрагменти, які забирають час заняття і розсіюють увагу студента. Такі факти у свою чергу підтверджують думку про те, що, на жаль, у вищій школі замість підтримування вдумливої неквапливої дослідницької праці часто спостерігається буяння автоматизму думки, операційного, нетворчого, технологічного мислення [6, с. 8].

Для чого ж тоді створювати такі псевдопрезентації? Можна стверджувати, що ця цивілізаційно-інноваційна вимушеність є водночас і модною практикою, і даниною традиції зорового передання й сприйняття знань.

Адже, як стверджує культуролог О. Івашина, саме зір лежить в основі європейського пізнання, свідомості, мислення. “Якщо, – пише він, – вважати Європу насамперед цивілізацією пізнання, тоді зір дійсно розташовується в основах нашої культури. А в останні десятиліття західна культура демонструє особливо помітний зсув від культури письменноцентричної до нових форм свого існування, де візуальне сприйняття висувається на чільне місце…” [6, с. 9].

Оскільки за каналами сприйняття інформації слухачів поділяють на візуалів, аудіалів, кінестатиків і дигіталів, то і під час презентації варто було би подавати необхідну інформацію різними способами, враховуючи рецептивну специфіку різних груп студентів. На жаль, як було зазначено вище, створення навчальних презентацій викладачі наразі здійснюють на свій глузд, так би мовити, методом емпіричного експериментування. Спеціальних методичних розробок чи зразків, як правильно й ефективно слід оформляти й представляти мультимедійні презентації, беручи до уваги принципи наукової інтеграції, практично немає. Так як, до прикладу, не прописано можливості використання звукового супроводу, хоч інколи можна зустріти побіжні нагадування про важливість контролю за висотою й гучністю звуку, бо це, мовляв, впливає на слух і сприйняття. А те, що активізувати розумову діяльність можна через супровід показу слайдів, скажімо, музикою В. А. Моцарта чи кого іншого, взагалі не йдеться. Так само, як ігноруються загальновідомі знання про вплив музики на різні рівні сприйняття людини, відтак і якісно відмінного, а головне керованого за цілями та метою навчання засвоєння інформації [9].

Сучасне інформаційне суспільство вносить свої корективи щодо вимог використання мультимедійних засобів у навчальному процесі, якість і змістовність яких пов’язані насамперед із особою викладача як людини й професіонала. Тому, ведучи мову про якість навчально-презентаційного витвору, не варто уникати розмови про соціально визначені дисгармонійні стани особистості науково-педагогічного працівника у новітній дійсності. Стрімкі зміни, які породжує інформаційне суспільство та технократична

цивілізація, створюють, на думку норвезького вченого Т.Г. Еріксена, деструктивну для людської особистості “тиранію моменту”, яка проявляється у фреймовості, уривчастості життя і потребі сприймання величезної кількості інформації, котру слід відфільтровувати й критично осмислювати, наповненості професійної діяльності різноманітними поточними, часто незначними справами, що розсіюють, фрагментують увагу, фізичні та психоемоційні сили людини. Робота ж викладача, продовжує дослідник, це, по суті, “повільна й кумулятивна діяльність, яка потребує багато вільного часу, зосередженості та стабільності, часової визначеності, тобто відчуття керування своїм часом, доцільності його використання й антистресовості (а стрес – це не коли багато роботи, це неможливість завершити роботу до того, як повинен першочергово зробити інші речі)” [5, с. 145]. Викладацька діяльність – це творчий процес, який потребує дозвілля для відбору й опрацювання інформації, постійного її оновлення відповідно до потреб і викликів поточного моменту. Натомість, підкреслює Т.Г. Еріксен, “швидкий час роботи пожирає вільний час приватного життя (…), а оскільки робота роздрібнюється на чимраз менші сегменти у кількох вимірах і вимагає дедалі більшої віддачі, то логіка приватного життя і дозвілля руйнується…” [5, с. 149]. У зв’язку з цим втрачається відчуття особистої та професійної ідентичності, а процес безперервного самонавчання, самовдосконалення, еволюціонування перетворюється у постійну потребу змінювати себе, пристосовуючись під тиском зовнішньої дійсності до все нових і нових технологій. Внаслідок превалювання категорій кількості, швидкості і нагромадження відбуваються внутрішні зміни у свідомості людини, яка, замість стану лихоманки творчого пошуку, відчуває внутрішню виснаженість і навіть духовну катастрофу. Однозначно таке самопочуття позначається на якості виконання роботи, що перетворюється на безперервний біг й усвідомлення всеприсутності одного визначального для життя та діяльності поняття – “треба”. У такому контексті з метою усунення механістичного виконання професійної діяльності, на нашу думку, варто зменшити норми педагогічного навантаження, а кількість слухачів під час лекційного викладання обмежити до

двох академічних груп. Це оновлення необхідне не лише для викладачів. Воно передбачає підвищення рівня і якості знань студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та належної підготовки до професійної діяльності, осмисленої профпридатності та усвідомлення цілісності буття. Від перспективи "гомутерів" (похідне від гомо + комп'ютер), за терміном сучасного російського філософа В. Кутирьова, нового виду кібернетичних людей, які акт пізнання спрощують до отримання готової інформації – їх потрібно перескерувати у напрям критичного інтелектуального розвитку, проблемно-аналітичного творчого навчання [див.: 10, с. 48]. Тоді, як надмірне використання мультимедіа може призвести до того, що студенти, йдучи на заняття, виробляють звичку на отримання чергової порції інформації, яку суто просто необхідно засвоїти. Вони призвичаюються до зчитування й записування, що супроводжується пришвидшенням відповідної механічної дії без усвідомлення й осмислення отримуваної інформації. Якщо все подається готове як необхідний мінімум, що привчає до ледачості розуму й викликає апатію до творчого пізнання, то навіщо докладати зусилля – достатньо все робити за приписом викладача, тобто – "коректно", і без потреби прагнути до більшого. Так формується невміння самостійно працювати з інформацією – відбирати, аналізувати, систематизувати, знаходити цікаве й корисне. До того ж виникає ефект конвеєра: якщо на кожній парі як основне джерело повідомлення послідовно використовують мультимедійний засіб, то одні образи й зображення можуть накладатися на інші. Тоді відбувається спотворення інформації або її викривлення через те, що важко згадати, про що саме йшлося під час того чи іншого заняття.

Оповідна ж манера викладу матеріалу, що, як правило, супроводжує навчальні презентації, та намагання "вкласти" у студентів необхідні знання – це та сама банківська модель освіти, за якої викладач формує повідомлення для студентів, які мають терпляче його прийняти, запам'ятати та відтворити. Але ці люди, на думку П. Фрейре, здебільшого опиняються на узбіччі життя, бо ж без дослідництва, без практичних навичок не можна стати справжньою людиною та

фахівцем. Знань можна набути, вважає вчений, тільки переживши “відкриття та перевірку відкриттів у процесі невтомних, пристрасних, неперервних, сповнених сподівання пошуків, що їх людські істоти здійснюють у світі, вкупі зі світом і одна з одною” [11, с. 53-54].

Проблемою, яку також слід прагнути подолати, видається й чітко оприявнена дихотомія складу студентів за способом їх реакції на телекомунікаційні технології та мисленнєво-пізнавальні стереотипи. Так, Дж. Гілі у книзі “Розум у небезпеці: чому наші діти не вміють думати” веде мову про студентів покоління “інших мізків”, які не володіють ні письмовим, ні розмовним мовленням, набагато легше отримують інформацію від зображень, звикли до постійного гучного звукового супроводу постійно блимаючих зображень. Представники цього “наявного мультимедійного жаху” через коротший діапазон уваги (що теж є “ефектом” інформаційного та фрагментарного надміру), брак інтересу до читання, нелюбов до писання і проблеми з побудовою логічно й синтаксично завершених висловлювань, невміння уважно слухати мають “прямий конфлікт з традиційними академічними стандартами” [цит. за: 7, с. 291]. Іншу думку висловлює Й. Ґальтунґ, розказуючи про свій досвід робити зі студентами: “… Багато з них страждають від постійного миготіння образів, синхронного відчуття реальності як багатих на деталі зображень, а не як ліній крізь час, причинно-наслідкових ланцюжків, роздумів. (...) Сьогодні здатність мислити убивається на користь здатності бачити, чути, смакувати й дотикати – оргія відчуттів, яка залишає мало місця для інтелектуальності” [цит. за: 5, с. 136].

Варто замислитися, що в одній аудиторії опиняються, як правило, представники обох груп. Знайти підхід до них та забезпечити їхню постійну зосередженість на темі заняття видається можливим лише за допомогою спілкування. Інформації настільки багато і передати її необхідно якомога повніше, тому змістовне та щире спілкування стає педагогічно-академічним раритетом. Маємо на увазі емоційно забарвлене, небайдуже живе породження думки викладача, його особистих спостережень, спонтанних здогадів,

інтелектуального експромту, уміння зацікавити й продемонструвати власне захоплення тим, про що говориш, життям і дійсністю, у контекст якого вписано необхідні не лише для засвоєння, але й для критичного усвідомлення знання. Підтвердженням цього є міркування О. Вишневського у праці про сучасну українську педагогіку. Підсумовуючи досвід відомих педагогів, учений зауважив, що сучасна педагогічна діяльність без одухотвореного чуттєво забарвленого спілкування неможлива. Бо саме процес живого мовлення-звернення до людини дозволяє викладачеві продемонструвати свою систему цінностей, щирість і душевність, а студентові пройти соціальну ідентифікацію, подолати комунікаційні бар'єри та переосмислити аксіологію власного світосприйняття. Все це дозволяє здійснити не лише вербальний (голос, інтонація, слововживання, побудова висловлювання, цікавість його змісту), але й невербальний, підсвідомо-інтуїтивний рівень міжособистісної взаємодії. О. Вишневський висловлює нетрадиційний погляд на потребу встановлення духовного контакту між суб'єктами навчальної діяльності, оскільки засадничо процес спілкування відбувається саме на рівні душі [2, с. 453-457]. На жаль, більш точного пояснення, що автор мав на увазі, висловлюючи таку думку, немає. Але такі твердження витісняють із людської свідомості узалежнення від засилля інформаційних потоків та запобігають безкомпромісному підпорядкуванню технологічним інноваціям. Цікаво, що аналогічні ідеї є основоположними конструктами "гуманної педагогіки" Ш. Амонашвілі. До речі, як не дивно, але такими ж концептами просякнута й сучасна езотерико-психологічна література. Підтвердження продуктивності логіки їхніх міркувань щодо нагальної потреби відмови людства від тотальної залежності від машин, під тотальний вплив яких ми вже майже втрапили, щодо перевідкриття цілого пласту духовних знань про Людину як органічну частину Всесвіту і про нову людську цивілізацію (але не інформаційно-технократичну, де людина і духовність, самопізнання і самовдосконалення стануть визначальними для розвитку суспільства) зустрічаємо лише в окремих новітніх навчальних посібниках і підручниках із педагогіки та інших галузей знання (зокрема, книга

І. П. Підласого “Енергоінформаційна педагогіка” [8], А. Вознюка “Педагогічна синергетика” [3] тощо). Стверджувати, що ідеї, висловлені у цих виданнях, нові, не можемо. Радше це початок їхньої популяризації у світі машинно-комп’ютерно-інформаційної цивілізації. До таких ідей апелювали вчені ще наприкінці XIX – на початку XX ст., однак людське сприйняття у вкрай динамічних і жорстоких історико-соціальних катаклізмах доби не було готове до їх апробування в житті. Так, Аліса А. Бейлі, свого часу розмірковуючи про освіту майбутнього, суголосно сучасній тезі про навчання протягом цілого життя, підкреслювала, що навчання повинно бути безперервним процесом від народження до смерті, призначення якого не так накопичення знань, як розширення свідомості. “Знання само по собі мертве, якщо воно не впливає на взаємовідносини людини з її оточенням, на соціальну відповідальність, історичні тенденції, і найголовніше на еволюцію свідомості, дозволяючи людині ввести безмежний Всесвіт у сферу обмеженого людського розуму” [1].

Розмаїття зацитованих вище концептуальних спостережень змушує нас задуматися над проблемою подальшого застосування мультимедійних технологій без посутньо оновленої світоглядно-філософської бази (відповідальність за результат відповідних дій для людини і суспільства) та методично обґрунтованої доцільності (поєднання розробок із психології, теорії комунікації, риторики, педагогіки, інформатики), а також над їхнім змістовим наповненням, оптимальною корисністю у навчальній і науковій діяльності викладача і вченого. Адже освіта, слушно наголошує П. Фрейре, або функціонує як інструмент для стимулювання конформізму молодого покоління з логікою дії сучасної тотально-маніпулятивної системи, або стає “вправами для свободи”, засобом, який дає змогу чоловікам і жінкам критично й творчо сприймати реальність, відкривати для себе шляхи участі в пересотворенні світу [11, с. 18]. Освіта як практика свободи полягає в комунікуванні під час пізнавальної діяльності, а не в автоматично-технологічному накопиченні й передаванні інформації. У цьому контексті згадується добра стара казка “Чорна курка, або Підземні жителі” російського письменника А. Погорєльського.

Надрукована ще 1829 року, у сучасному сприйнятті вона може отримати нову інтерпретацію. Герой цього фантастичного твору – хлопчик, який багато працює, старанно вчиться й проявляє найвищі моральні якості. Одного дня він рятує жителя підземного (читай потойбічного чи з іншої реальності) царства, за що його винагороджують чарівним зернятком. Без жодних зусиль воно дозволяє отримувати власникові будь-які знання, достатньо лише мати його при собі і подумати про те, що ти хочеш знати. Чи не проглядається у цьому чарівному атрибуті образна подібність до новітніх комп'ютерних технологій, за допомогою яких можна отримати будь-яку інформацію і через вживлені в людське тіло мікрочіпи чи інші мікропристрої подавати її прямо до людського мозку (щось на кшталт завантаження необхідних програм з універсального джерела, як у фільмі "Матриця"). Не докладаючи до навчання жодних зусиль, під впливом легкодоступної інформації, яка нівелює процес самостійного отримання і засвоєння знань, герой набуває рис гордині та нахабного всезнайства. Лише після зникнення міфічного "помічника" хлопчик стає собою й усвідомлює, що всі знання необхідно здобувати наполегливою, нелегкою працею власного розуму й бути відповідальним за кожен свій учинок.

Це осучаснене алегоричне бачення казкової дидактики змушує і наше покоління задуматися над тими допоміжними засобами, які поки що супроводжують і поліпшують / полегшують навчальну діяльність, захоплюючи своїми, наразі мало зреалізованими можливостями. Проте згодом, якщо ігнорувати окреслені факти та проблеми, ми можемо жахнутися від майбутнього нашої цивілізації і можливих для людства наслідків. Тому вже зараз потрібно насамперед зважувати на доцільність і коректність надмірного застосування у викладацькій діяльності мультимедійного інструментарію і у жодному разі не витісняти ним проблемно-акцентовані, комунікативно насичені традиційні педагогічні методи.

Література:

1. Бейли А. А. Образование в новом веке // Електронний ресурс: [http://www.theosophy.ru/lib/educatna.htm]
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посібник. – К.: «Знання», 2008.
3. Вознюк О. Педагогическая синергетика: монография. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2012.
4. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологічно-світоглядний аналіз. – К.: «Знання України», 2009.
5. Еріксен Т. Г. Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу. – Львів: «Кальварія», 2004.
6. Івашина О. О. Загальна теорія культури. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008.
7. Ленем Р. Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво. – К.: «Ніка-Центр», 2005.
8. Подласый И.П. Энергоинформационная педагогика. – Москва: «Дата-сквер», 2010.
9. Скотт К. Музыка и ее тайное влияние в течение веков. – Мюнхен: б.м.в., 1991.
10. Семків Р. Фрагменти: есеї. – К.: «Смолоскип», 2001.
11. Фрейре П. Педагогіка пригноблених. – К.: «Юніверс», 2003.